

Futurism from the Viewpoint of Imam Khomeini

Alireza Zar'e Sari -, Omid Vughoofi —

Abstract

Imam Khomeini is regarded as a unique figure of the contemporary era. A review of his valuable statements on various topics and their analysis reveal the depth of his insight and high vision. This research is intended to investigate futurism from the viewpoint of Imam Khomeini. He is a unique figure who has led the greatest contemporary revolution, and his behavior, speeches and character have had a great influence in the world, and is still being continued. As a result, in addition to understanding facts about the Islamic Revolution and the Islamic Republic, studying of futurism from the point of view of Imam Khomeini can help us analyze world events and make better and more effective great decisions for the future. This research follows a documentary method reviewing the statements of Imam Khomeini for analysis. In this research we first studied futurology and futurism from the point of view of Islam. From the Islamic point of view, futurology considers the course of human civilization as a purposeful process. More importantly, it is considered as giving good news of the victory of the righteous and the pious people in the future, and with the advent of the present Imam, gives man a double inner motivation for effort and persistence.

Having reviewed futurology in the views of Islam and narrations, we considered it from the viewpoint of Imam Khomeini. The results indicated that in the view of Imam Khomeini, the future can be created and the revolution and the Islamic system pave the way for the appearance of Hazrat Mahdi (pbuh). Issues such as the necessity and importance of foresight, drawing the future society, the duty of different groups of people in the future, the requirements for achieving the desired future from the viewpoint of Imam Khomeini and some of the fulfilled predictions of Imam Khomeini have also been studied respectively.

Keywords: *The future, futurology, Imam Khomeini, Islamic Republic.*

– Corresponding author: PhD candidate in futures study, Imam Hossein Comprehensive University, Tehran, Iran

— Assistant professor of futures study, Center for Monitoring and Future Study, Imam Hussein Comprehensive University, Tehran, Iran

شاپا چاپی: ۲۶۷۴ - ۲۷۱۷
شاپا الکترونیکی: ۳۶۶۶ - ۲۷۱۷

نشریه علمی
آینده پژوهی انقلاب اسلامی
(زمستان ۱۳۹۹، سال ۱، شماره ۳: ۱۱۰ - ۸۷)

آینده‌اندیشی از منظر امام خمینی (ره)

علیرضا زارع ساری، امید وقوفی -

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۲۵

چکیده

امام خمینی (ره) شخصیت بی‌نظیر دوره معاصر است. مراجعه به بیانات ارزشمند ایشان و واکاوی در موضوعات گوناگون عمق بصیرت و بینش ولای ایشان را روشن‌تر می‌کند. این مقاله در پی بررسی آینده‌اندیشی از منظر امام خمینی (ره) است. شخصیت بی‌نظیری که رهبر بزرگترین انقلاب معاصر است و رفتار، گفتار و منش ایشان تأثیرات شگرفی بر دنیا داشته است که در حال حاضر هم ادامه دارد. از این رو، بررسی آینده‌اندیشی از منظر ایشان جایگاه ویژه‌ای دارد و می‌توان علاوه بر برداشت نکاتی پیرامون انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی، رخدادهای جهان را نیز تجزیه و تحلیل کرد و با مذاقه آنها تصمیمات کلان مؤثر و بهتری را برای آینده اتخاذ کرد. روش این مقاله، اسنادی است و با استفاده از بیانات امام خمینی (ره) به بررسی موضوع پرداخته شده است. در این مقاله ابتدا به بررسی آینده‌اندیشی و آینده‌نگری از دیدگاه اسلام می‌پردازیم. آینده‌پژوهی از نگاه اسلام، سیر تمدن بشری را هدف‌مند دانسته و مهم‌تر اینکه با بشارت پیروزی صالحان و پرهیزکاران در آینده و ظهور امام حاضر، انگیزه درونی مضاعفی برای تلاش و استقامت، به انسان می‌بخشد. پس از بررسی آینده‌اندیشی در اسلام و روایات به بررسی آینده‌اندیشی از منظر امام خمینی (ره) می‌پردازیم. این نتایج حاصل می‌شود که در دیدگاه حضرت امام (ره) آینده، ساختنی است و انقلاب و نظام اسلامی زمینه‌ساز ظهور حضرت مهدی (عج‌الله تعالی فرجه‌الشریف) است. سرفصل‌های ضرورت و اهمیت آینده‌نگری، ترسیم جامعه آینده، وظیفه اقشار مختلف در آینده، الزامات دستیابی به آینده از منظر امام خمینی (ره) و برخی پیش‌بینی‌های محقق‌شده حضرت امام (ره) نیز به ترتیب بررسی شده است.

کلیدواژه‌ها: آینده؛ آینده‌اندیشی؛ امام خمینی (ره)؛ جمهوری اسلامی

— نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری آینده پژوهی دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام، تهران، ایران
zaresari87@gmail.com

— استادیار گروه آینده‌پژوهی مرکز رصد و آینده پژوهی دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران
voghofi@gmail.com

مقدمه

آینده و توجه به آن از مسائلی است که با فطرت انسان عجین شده است. همه انسان‌ها بسته به وسعت روح و بلندنظری خود دیدگاهی به آینده دارند. برخی دنبال ساختن آتیه‌ای نیکو برای فرزندان خود هستند و برخی دیگر در پی ساختن تمدن هستند. این موضوع از ابتدای خلقت در انبای بشر دیده شده است. در ادبیات تمدن اسلامی مسائلی چون ظهور، مدینه فاضله، آماده شدن برای آینده‌ها، پیش‌بینی‌های دینی و قرآنی درخصوص آینده و سنت‌های الهی همه‌وهمه نشان‌دهنده وجود توجه به آینده است.

در رابطه با موضوع مقاله که آینده از منظر امام خمینی (ره) است، از ابتدا باید به این نکته اذعان داشت که عظمت روح و شخصیت والای رهبر کبیر انقلاب، آن قدر متعالی است که با تلاش‌های این چنین کوچک و توسط افراد کوچک‌تر مانند حقیر دست‌یافتن به کنه نظرات و اندیشه ایشان، دست‌یافتنی نباشد و حق مطلب را امام‌شناسان حقیقی و در رأس آنها مقام معظم رهبری می‌توانند بیان کنند. ایشان در رابطه با آینده‌نگری امام می‌فرمایند: «امام ... مردی بودند بسیار هوشمند و آینده‌نگر. هوشمندی امام، آینده‌نگری امام و قدرت تشخیص قدم‌های بعدی، در امام بسیار بالا بود؛ ایشان پیگیر و خستگی‌ناپذیر بودند» (آیت‌الله خامنه‌ای؛ ۷۷/۱۱/۱۴). در اینجا سعی شده است با جستجو در صحیفه نورانی حضرت امام به ابعاد آینده‌اندیشی از منظر معظم‌له پرداخته شود.

چارچوب نظری و پیشینه پژوهش

در رابطه با بررسی آینده از منظر امام خمینی (ره) کار پژوهشی زیادی صورت نگرفته و فقط دو مورد که در ادامه به آنها اشاره می‌کنیم، هر کدام به‌نوعی در این مضمون کارهایی صورت داده‌اند. یکی از این پژوهش‌ها با عنوان «آینده در کلام امام و رهبری» است. در این مقاله پژوهشگر بعد از بررسی مفهوم آینده و آینده‌پژوهی، بیانات و نظرات امام (ره) و مقام معظم رهبری در دسته‌بندی اجمالی ارائه شده است.

در پژوهش «از نگاه امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری: الزامات آینده انقلاب اسلامی» حسین شیدائیان (۱۳۸۵) در حوزه‌های سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، روابط بین‌الملل، مدیریتی و دفاعی به بررسی نظرات و بیانات امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری پرداخته است.

آینده چگونه ساخته می‌شود؟

براساس پیش‌فرض‌های دیدگاه آینده‌نگارانه، لازم است تا به ساخت آینده دقت شود. برای اینکه بتوان آینده را ساخت، ضروری است تا به این پرسش پاسخ داده شود که «آینده چگونه ساخته می‌شود؟». بدین ترتیب، آینده‌پژوه تنها ناظری بیرونی نیست که آینده قطعی را می‌بیند، بلکه کسی است که در ساخت آینده‌ای مطلوب‌تر گام برمی‌دارد و می‌تواند مشارکت گروه‌های مختلف را برای ساخت آینده جلب و هماهنگ سازد. جیمز دیتور، یکی از آینده‌پژوهان برجسته، آینده را حاصل اندرکنش چهار عامل روندها، رویدادها، تصویرها و اقدام‌ها می‌داند (Dator, 1996).

بی‌شک روند و رویداد شناخته‌شده‌ترین واژه‌های آینده‌اندیشی هستند که بر دو ویژگی آینده متمرکز هستند. روند به پیوستگی تاریخی و زمانی اشاره دارد و طبق آن، آینده ادامه وضعیت فعلی دانسته می‌شود. برخلاف روند، رویداد بر گسستگی‌های تاریخی تأکید دارد و آینده را نتیجه تغییر وضعیت فعلی می‌داند. هر یک از این دو مفهوم دو جنبه از آینده را نشان می‌دهند که لازم است آینده‌پژوه به هر دو جنبه توجه کند. روند عبارت است از: تغییرات منظم داده‌ها یا پدیده‌ها در طول زمان. روندها از گذشته آغاز می‌شوند و تا آینده ادامه می‌یابند. اما رویداد، برخلاف روند، حاصل اتفاق یا حادثه‌ای است که به‌شدت بر روند و به‌طور کلی بر آینده تأثیر می‌گذارد.

تصویر، حاصل برداشت یا خواست افراد و گروه‌های گوناگون درباره آینده است. تصاویر به‌صورت‌های مختلف انتشار می‌یابند؛ از جمله در سخنرانی‌ها، گفتگوها و سناریوهایی که از طرف بازیگران تهیه می‌شوند. درنهایت اقدام، عملی است که براساس تصاویر بازیگران از آینده شکل می‌گیرد. در ادامه درباره هر یک از این مفاهیم به‌اجمال توضیح می‌دهیم:

روندها

روندها در اغلب روش‌های آینده‌پژوهی مورد استفاده قرار می‌گیرند و در بیشتر موارد اولین بخش فعالیت آینده‌اندیشی را تشکیل می‌دهند؛ درعین‌اینکه روش‌های ساده‌ای برای شناسایی آنها وجود دارد. مفهوم روند، از حوزه مباحث مالی به آینده‌پژوهی وارد شده است. در مباحث مالی جهت اصلی تغییر قیمت‌ها «روند قیمت» نامیده می‌شود. این جهت‌گیری ممکن است فزاینده یا کاهنده و بلندمدت، کوتاه‌مدت یا میان‌مدت باشد. این تعریف تأکید دارد که باید تغییرات متغیر موردنظر، در بازه زمانی بلندمدت باشد تا متغیر بتواند شامل ادوار تجاری گوناگون باشد. به‌عنوان مثال، برای برآورد نرخ اشتغال کارگران، تنها فصل تابستان را به‌عنوان یک دوره کاری نمی‌توان در نظر گرفت، بلکه سایر فصول را نیز باید برای برآورد نرخ اشتغال مدنظر قرار داد.

در متون آینده‌پژوهی اگرچه واژه روند بسیار استفاده می‌شود و کمتر می‌توان متنی در این حوزه را یافت که در آن، از این واژه استفاده نشده باشد، بااین‌حال تعریف دقیقی برای آن وجود ندارد. تعریف پیش رو از جمله تعاریفی است که در این حوزه ارائه شده است: «روند هنگامی ظاهر می‌شود که چند پدیده گرایش یا جهت‌تغییری یکسان داشته باشند». در نگاهی کلی می‌توان روند را بدین شکل تعریف کرد: «تغییرات منظم داده‌ها یا پدیده‌ها در طول زمان». طبق این تعریف مهم‌ترین ویژگی‌های روند عبارتند از:

الف. بیانگر تغییرات دسته‌ای از داده‌ها یا پدیده‌هاست؛

ب. تغییرات در بازه زمانی خاصی رخ می‌دهد؛

ج. به ساده‌سازی پیچیدگی در پدیده‌ها می‌پردازند.

واژه «منظم» در این تعریف بیانگر آن است که می‌توان تغییرات داده‌ها را براساس الگویی ساده‌شده نشان داد. ذکر روند درباره بسیاری از پدیده‌هایی که بر ساخت اجتماعی هستند، مشکل است؛ بنابراین، تجربه‌پذیری یا آزمایش تجربی آن را با مشکل مواجه می‌کند. روندها براساس این پیش‌فرض شکل می‌گیرند که تغییرات در جهان پیوستگی تاریخی دارند. روندها در بازه‌ای مشخص از زمان قابل توصیف هستند، اما این بازه زمانی، به شدت به موضوع روند و حوزه دانشی

آن وابسته است. البته باید اشاره کرد که گردآوری داده‌ها، مرتب‌سازی آنها، یافتن الگوی روند و تحلیل آن به سادگی امکان‌پذیر نیست.

رویدادها

رویدادها، توصیفی از گسستگی تاریخی هستند، آنها وقایعی هستند که باعث قطع پیوستگی تاریخی می‌شوند. برای نمونه، روند رشد سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای جهان، در سال‌های پس از جنگ سرد افزایش یافت. رشد سالیانه و فزاینده سرمایه‌گذاری‌های خارجی در آن سال‌ها، فعالان در این عرصه و همچنین شرکت‌های چندملیتی را با برآوردهای خوش‌بینانه‌ای نسبت به آینده امیدوار می‌کرد، اما واقعه یازدهم سپتامبر و حمله تروریستی به برج‌های دوقلوی سازمان جهانی تجارت، این روند را با گسست روبه‌رو ساخت. به طوری که از سال ۲۰۰۱ روند سرمایه‌گذاری‌های خارجی در جهان با کاهش مواجه شد تا آنجا که پس از هشت سال از این رویداد میزان سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۲۰۰۹ حدوداً برابر با میزان سرمایه‌گذاری‌ها در سال ۲۰۰۱ برآورد می‌شود.

رویدادها به دلایل گوناگونی رخ می‌دهند، اما در بسیاری از روش‌های آینده‌پژوهی، شناسایی رویدادها از آن‌رو اهمیت دارد که بر مواردی تأکید دارند که متفاوت با وضعیت فعلی و روندهای موجود است و با وقوع آنها آینده تحت تأثیر قرار می‌گیرد.

یکی از انواع مهم رویدادها شگفتی‌سازهاست. شگفتی‌ساز رویدادی است که احتمال وقوع بسیار کمی دارد، اما با وقوع آنها آینده به شدت تحت تأثیر قرار می‌گیرد. ممکن است بسیاری از سناریوها درباره وقوع یک رویداد یا یک شگفتی‌ساز باشد. برای نمونه، وقوع زلزله در سال جاری احتمال چندانی ندارد، اما در بسیاری از برنامه‌ریزی‌ها، با نگارش سناریویی درباره رخداد زلزله در سال جاری، تلاش می‌شود تا وضعیت سازمان، شهر یا کشور را در آن سناریو شناسایی شود (خزایی، ۱۳۸۳).

تصویرها

مفهوم تصویر که پیش از دیتور به وسیله آینده‌پژوه هلندی، فرد پولاک، در کتاب «تصویر

آینده» معرفی شد (Polak, 1961)، به این پرسش مهم پاسخ می‌دهد که: «آیا موفقیت جمعی یک قوم (یا تمدن) نتیجه و پیامد تصویری است که آن قوم (یا تمدن) از آینده دارد یا برعکس تصویر مثبت یک قوم (یا تمدن) نتیجه و پیامد موفقیت جمعی است؟» پولاک پس از بررسی وضعیت اقوام و تمدن‌های تاریخی مانند قوم یهود و تمدن ایران باستان چنین نتیجه می‌گیرد که تصویر مثبت از آینده مقدم و موفقیت، تالی آن است. دیتور نیز ضمن تأکید بر درستی این ادعا معتقد است که یکی از مأموریت‌های آینده‌پژوهی این است که به مردم کمک کند تا تصویرهای خود را از آینده، شامل ایده‌ها، دغدغه‌ها، امیدها، باورها و علاقه نسبت به آینده را محک بزنند و شفاف کنند. بدین ترتیب کیفیت تصمیم‌گیری‌های آینده را بهبود دهند.

پس تصویر، چیزی نیست که اکنون به صورت اطلاعات واقعی و صریح وجود دارد؛ بلکه مؤلفه‌هایی از آینده است که مردم در ذهن خود می‌پروراندند. در نتیجه، این تصویرها از جنس چشم‌انداز و هنجاری هستند. تصویر هم براساس امیدها و هم براساس ترس‌های جامعه ساخته می‌شود. آرمان‌شهرها نمونه‌هایی از تصاویری هستند که امیدها و مطلوب‌های یک جامعه را در وضعیت آرمانی‌اش توصیف می‌کنند؛ درمقابل، ویران‌شهرها نمونه‌هایی از تصاویر جامعه‌ناشی از ترس هستند (خزایی، ۱۳۸۳).

اقدامها

اقدام، به کنش و آنچه جامعه‌شناسان با نام «کنش اجتماعی» از آن یاد می‌کنند، اشاره دارد به گونه‌ای که برآمده از تصورات فرد یا سازمان است. اقدام می‌تواند متأثر از عوامل متعددی از جمله تصویرهای فرد درباره آینده باشد. به اعتقاد آینده‌پژوهان تصویرهایی که مردم از آینده در ذهن خود می‌پروراندند و اقدام‌هایی که بر مبنای آنها انجام می‌دهند، شکل‌دهنده وضعیت آینده است. اقدام‌ها از یک سو بر شکل‌گیری آینده و در نتیجه بر کل فرایند فعالیت آینده‌پژوهی تأثیر می‌گذارند و از سوی دیگر از سایر عوامل و برون‌دادهای آینده‌پژوهی تأثیر می‌پذیرند؛ زیرا اقدام‌های افراد براساس تصویرهای تولیدشده درباره آینده شکل می‌گیرد. وندل بل، آینده‌پژوه برجسته، یکی از اهداف عمده آینده‌پژوهی را «یکپارچگی میان دانش و ارزش‌ها برای طراحی

کنش اجتماعی» می‌داند. مهم‌ترین نکات مرتبط با «کنش اجتماعی» به این شرح است:
الف. براساس تعریف وبر از کنش اجتماعی، کنشگر در کنش خود، رفتار دیگران و حضور یا وجود آنها را در نظر دارد. به بیان دیگر، کنش در هر موقعیت اجتماعی وابسته به حضور یا عدم حضور دیگران است. ادراک آنان از کنش، واکنش آنان و تأثیر آن بر کنش دیگران از مؤلفه‌های تأثیرگذار بر کنش هستند؛

ب. رفتار کنشگر دارای ارزش نمادین برای دیگران و کنش دیگران هم واجد ارزش نمادین برای کنشگر است. این امر به ایجاد ارتباط میان کنشگر و دیگران منجر می‌شود و هر دو به صورت متقابل با کنش‌ها و واکنش‌های خود پیام‌هایی را به یکدیگر ارسال می‌کنند؛
ج. رفتار افراد در یک کنش اجتماعی تحت تأثیر ادراک آنها از معنای کنش دیگران و کنش خودشان قرار دارد؛

د. بعضی از اقدام‌ها عمداً به قصد اثرگذاری بر آینده صورت می‌گیرند؛ اما برخی دیگر نه. ولی تمامی آنها بر آینده تأثیر می‌گذارند؛ گرچه تاکنون آنچه دلخواه بوده، به ندرت اتفاق افتاده است. یکی از مهم‌ترین مشکلات پیش روی آینده‌پژوهی، شناسایی کنش‌هایی است که به صورت ناخواسته بر موضوع مورد مطالعه تأثیرات بالقوه دارند؛

ه. آینده‌پژوهان به دنبال شناسایی پیامدهای برآوردنشده، غیرعامدانه و ناشناخته کنش‌های اجتماعی هستند. از این رو، لازم است تا در مطالعات آینده‌پژوهی، اقدام‌ها و کنش‌های اجتماعی به عنوان یکی از منابع تأثیرگذار و شکل‌دهنده آینده، مطالعه شوند و آینده‌پژوهی در صدد کمک به مردم است تا تصویرها و اقدام‌های خود را از حد کوشش‌های منفعلانه فراتر ببرند، بکوشند تا درک بهتری از آینده داشته باشند. سپس برپایه این درک، طرح‌های عملی خود را پیش ببرند. به بیانی، با رویکردی فعالانه در تحقق و شکل‌دهی آینده مشارکت کنند (خزایی، ۱۳۸۳).

به صورت کلی مبنای آینده و ساخت آن را وقتی اسلام قرار می‌دهیم، تفاوت ماهوی با آینده‌اندیشی غربی خواهد داشت. در اسلام آینده را از منظر امام معصوم(ع) باید بینیم و هر قدر بتوانیم به امام(ع) نزدیک شویم، می‌توانیم در تشعشع نور او بهتر بینیم. برخی پایه‌های ساخت

آینده از منظر اسلام عبارت است از: صنع الهی، سنن الهی، تولی و تبری، نیت، رغبت، رجاء، توکل، تفویض، صبر، رضا، یقین، گناهان، عبادات، زیارت، شکر، توسل و فنا. افق دید آینده پژوه اسلامی بسیار وسیع تر است. به عنوان مثال اگر در آینده پژوهی غیر الهی ۵۰ یا ۱۰۰ سال بلندمدت فرض می شود، در آینده پژوهی اسلامی با در نظر گرفتن ابدیت انسان هر عددی تقسیم بر بی نهایت به صفر میل می کند! آینده پژوه اسلامی لازم است آینده اندیشی خود را در افق دید امام (ع) قرار دهد. نزدیک کردن دید و افق نگاهمان به افق امام زمان (عج) (در زمان غیبت باید به افق ولایت فقیه خود را نزدیک کنیم) (وقوفی، ۱۳۹۹).

نیروهای پیشران

در متون آینده پژوهی، پیشرانها به نیروهای مهم شکل دهنده آینده جهان اشاره دارد. بدیهی است که پیشرانها به صورت غیرمستقیم بر حوزه های مختلف تأثیر گذارند. به بیان دیگر، مؤلفه ها یا عوامل اصلی متشکل از چند روند که باعث ایجاد تغییر در یک حوزه مورد مطالعه می شوند. نیروهای پیشران یا متغیرها، مفاهیمی هستند غیر ثابت و تغییر پذیر که تک تک اعضای نمونه تحقیق وضعیت یا حالت خاصی از آن می گیرند. به این معنا که همگی اعضا یا موارد نمونه از وضعیت یکسان و مشابهی از آن جهت برخوردار نباشند. اگر نیروها و عوامل درست تشخیص داده شوند و ارزیابی شوند، کار پیش بینی به سامان است، حتی اگر پیش بینی ها درست هم از کار در نیاید؛ چرا که اصل و مبنای کار درست بوده است (حاجیانی، ۱۳۹۶). به بیان دیگر، نیروهای پیشران، مؤلفه های سازنده آینده هستند که آینده را احتمالاً می سازند. پیشرانها الزاماً باعث تقویت همدیگر نمی شوند و ممکن است اثرات متضاد و خنثی کننده یکدیگر داشته باشند. پیشران این ظرفیت را دارد که صحنه را با تحولی اساسی روبه رو سازد. در واقع، منظور از پیشران هر چیزی است که صحنه و محیط کلان را متحول کند و تغییر دهد (پدارم، ۱۳۹۴).

روش‌شناسی

روش این مقاله، اسنادی است. پژوهش اسنادی، پژوهش مبتنی بر شواهد برگرفته از مطالعه اسناد؛ مانند آرشیوها یا آمار رسمی است (مجدفر، ۱۳۸۲). پژوهش اسنادی بر مبنای استفاده از اسناد و مدارک است و زمانی کاربرد دارد که یا تحقیقی تاریخی در دست انجام باشد و یا آنکه تحقیق مرتبط با پدیده‌های موجود بوده و محقق درصدد شناسایی تحقیقات قبلی در مورد آن موضوع برآمده باشد و یا آنکه پژوهش، نیاز به استفاده از اسناد و مدارک را ایجاد نماید و در اصطلاح آنکه بخواهیم در یک زمینه خاص، مأخذیابی کنیم (ساروخانی، ۱۳۸۳).

یافته‌ها

آینده‌نگری یک اصل اساسی در زندگی امروز و در دستورات دین اسلام است. در این رابطه، خداوند در آیه ۱۸ سوره حشر می‌فرماید: ای مومنان! از خدا پروا دارید و هر کسی از شما بنگرد که برای فردا چه چیزی از پیش فرستاده است؛ تقوا پیشه سازید، که خدا به آنچه می‌کنید، داناست. یکی از اهداف متعالی مکاتب آسمانی و در رأس آنها شریعت نبوی، پرورش جوامع انسانی آگاه و کمال‌گرا بوده است. آموزه‌های وحیانی این ویژگی را دارند که شاگردان مکتب خود را از انوار ملکوتی بهره‌مند می‌سازند. افرادی که از این آموزه‌ها بهره می‌گیرند آگاهانه انتخاب و عالمانه عمل می‌کنند.

انبیای الهی و اولیای کرام (علیهم السلام) که سرشت وجودیشان آمیخته با انوار الهی بوده، همواره تلاش نموده‌اند تا انسان‌ها و جوامع بشری را به درجاتی از شایستگی برسانند که خود بتوانند در پرتو نور علم و عقل بر سرنوشت و غایات خود تأثیر مثبت گذارند. سراسر قرآن و روایات مشحون است از تعالیم ارزنده و حکمت‌های متعالی است که در سایه عمل به آنها، بهترین سرنوشت برای جوامع بشری رقم می‌خورد.

اگرچه خداوند متعال، دانایی غیب و ملکوت را به خود اختصاص داده و در مراتب پایین‌تر، آن را در اختیار انبیا و اولیای خود قرار داده، اما اراده نفرموده تا انسان‌های عادی و توده مردم

بدون راهنما و بلد راه، مسیر سعادت را طی کنند. اینکه مشاهده می‌کنیم که انسان وقوفی بر آینده خود ندارد، یک سنت و قانون الهی است تا با درک معارف الهی و تعالیم سازنده و حیانی، آگاهانه انتخاب و طی طریق کند.

قرآن کریم، به صراحت حضور نسل‌های آتی را در فرایند برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری انسان‌های عصر حاضر واجب می‌داند. از ژرفای مفاهیم آسمانی این کتاب شریف برمی‌آید که اوضاع بشریت در هر زمان، مرهون اندیشه‌ها و تلاش‌های نسل‌های پیشین بوده و سرنوشت نسل‌های آتی نیز به دست بشریت دوران حاضر رقم خواهد خورد. گویی، قرآن کریم از ما می‌خواهد تا فرد یا افرادی را به نمایندگی از نسل‌های آینده در کنار خود قرار دهیم تا در مورد مطالبات آنها و تأثیراتی که اندیشه‌ها و برنامه‌های ما در کیفیت زندگی آنها خواهد داشت، سخن بگویند (قربانی، ۱۳۸۵).

با نگرش در متون اسلامی و قرآن کریم درمی‌یابیم که اهل ایمان ملزم به آینده‌نگری بوده و می‌باید نحوه زندگی خود را در این دنیا، برای ورود به آینده (چه در دنیا و چه در آخرت) برنامه‌ریزی و تنظیم نمایند (سوره بقره، آیه ۶۴، سوره عنکبوت، آیه ۵۷). مسلمانان موظفند برای آینده بلندمدت خود در این دنیا برنامه‌ریزی کنند، چنانکه گویی تا ابد در این دنیا زندگی می‌کنند؛ البته با نگاه به آینده دیگر و زندگی جاوید خود^۱ (عوالی الآلی، جلد ۱: ۲۶۷، مجموعه ورام، جلد ۱: ۱۸۳).

در فرهنگ اسلامی، آموزه‌ها و گنجینه‌های بی‌بدیلی برای هدایت و به‌تحرك‌واداشتن نسل‌های فعلی و آتی وجود دارد. البته این، هنر نخبگان جامعه اسلامی است که بتوانند با بهره‌برداری از این گنجینه‌ها و منابع عظیم، نیازهای روز جامعه و بشریت را پاسخ دهند. به عبارت صحیح، این توانمندی، خود یک فناوری نرم است که به زمینه‌سازی برای تولید انبوه نیاز دارد.

اهمیت موضوع از این زاویه بسیار قابل تأمل است که بدانیم اسلام ظرفیت جهانی شدن دارد

1. AmmareQods.Blog.ir

و گزاره‌هایش آینده‌سازند. اسلام، دینی است که بنا بر ماهیت خود و نه به پشتیبانی‌های گسترده مالی و سیاسی، دین آینده و فراگیر بشری خواهد بود (کثیری، ۱۳۸۸). آینده‌پژوهی از نگاه اسلام، سیر تمدن بشری را هدف‌مند دانسته و مهم‌تر اینکه با بشارت پیروزی صالحان و پرهیزکاران در آینده و ظهور امام حاضر، انگیزه درونی مضاعفی برای تلاش و استقامت، به انسان می‌بخشد.

آینده‌اندیشی در روایات

چهارده معصوم علیهم‌السلام، نور پاک حقیقت قرآن و اسلام هستند و آنها تالی حقیقی کتاب خدایند. با نگاهی در روایت معصومین علیهم‌السلام مشاهده می‌شود که نظر به آینده، حزم و دوران‌دیشی از نکات مورد تأکید این بزرگواران بوده است. در ادامه به برخی از این احادیث نورانی اشاره می‌شود. امام علی(ع) می‌فرماید: هرکس روزها و روزگاران را بشناسد، از آمادگی و ذخیره‌سازی غافل نمی‌شود (غررالحکم و دررالکلم، ج ۵: ۴۰۳) و همچنین در حدیث نورانی دیگری می‌فرماید «مؤمنان، کسانی هستند که آینده خویش را می‌شناسند» (بحار الانوار، ج ۷۸: ۲۵). عاقل‌ترین مردم کسی است که بیشتر در عاقبت کارهایش بیندیشد (شرح غررالحکم، ج ۲: ۴۸۴).

آینده از منظر امام خمینی(ره)

لفظ آینده در صفحه امام خمینی(ره) ۲۲۰ بار مورد استفاده قرار گرفته است. بخش قابل توجهی از آن در سال منتهی به انقلاب و در مصاحبه‌های متعدد با خبرنگاران خارجی مطرح شده است. در این مصاحبه‌ها جنبه‌های مختلف انقلاب و آینده اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و... نظام آینده مورد سؤال قرار می‌گیرد که پاسخ‌های امام و برنامه مدونی که در ذهن ایشان وجود داشته، به صورت شفاف بیان می‌شود. از فروش نفت و قراردادهای خارجی تا حقوق اقلیت‌ها، ساختار حکومت، جایگاه حضرت امام و... در این مصاحبه‌ها مطرح می‌شود که در چارچوب مقاله حاضر مورد استفاده قرار نگرفته است و سایر بیانات ایشان که عمدتاً در دوران بعد از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی است، مبنا قرار گرفته است. آنچه در ادامه می‌آید، حاصل بررسی متن بیانات امام خمینی(ره) است که سعی شده در چارچوبی ارائه شود.

ضرورت و اهمیت نگاه به آینده

امام خمینی(ره) در دوران تبعید در عراق، در جلسات درسی در مسجد شیخ انصاری نجف به ارائه نظریه‌ای پرداخت که به نقشه راه مبارزان انقلابی و مسلمان تبدیل شد. موضوع آن نظریه ولایت فقیه و ایده و طرح امام برای تشکیل حکومت اسلامی بود. چنین نگاهی عمق آینده‌اندیشی و برنامه‌ریزی عمیق امام را نشان می‌دهد. طرح کلی نظام اسلامی، الگوی اسلامی و حرکت نهضت از ابتدا در ذهن امام بوده است و در موارد مختلف مطرح کردند؛ مانند مصاحبه ۱۸ دی ۵۷ و در پاسخ به سؤال خبرنگار مبنی بر امکان جنگ داخلی می‌فرمایند: «به خواست خدای تعالی ملت ایران راه خود را یافته و به پیش می‌رود. ما معتقدیم که پس از پیروزی ملت، با اجرای قوانین اسلامی جامعه‌ای به وجود آید که الگو و نمونه باشد برای ملت‌های جهان، برای نجات و سعادت خود، جنگ داخلی صورت نخواهد گرفت.»

امام خمینی(ره) تأکیدات بسیاری به آینده‌نگری در برنامه‌ها، کارها و رفتارها داشته و بارها بیان کرده‌اند که ما در مقابل نسل آینده مسئول هستیم. ایشان در این خصوص می‌فرمایند: «ما مکلفیم تا علاوه بر اینکه وضع فعلی را حفظ کنیم، نگهبان آینده نظام و اسلام باشیم. ما باید پایه‌گذار خوب آینده باشیم» (صحیفه امام، ج ۱۹: ۴۲).

«ما باید همه چیز را به همان قوتی که امروز دارد، تحویل دسته بعد بدهیم و آنها هم کوشش کنند که به همان قوت تحویل دسته بعد دهند. ما باید بنیان را محکم کنیم و به دسته بعد بدهیم تا پیش خدا مقصر نباشیم» (صحیفه، ج ۱۸: ۲۴۲). «آنچه که از حالا به بعد ما مکلف به آن هستیم گذشته‌ها گذشت؛ لکن ما آینده را باید نگاه کنیم. حالا ما چه تکلیف داریم، در آینده چه تکلیف داریم (صحیفه امام، ج ۷: ۴۲۷).

«ما گذشته را پشت سر گذاشتیم و بحمدالله موفقیت آمیز بود. به گذشته خیلی نباید نظر کرد؛ عمده آینده است. تکلیف فعلی ما چیست؟ و تکلیف بعد از این و آینده ما؟ فرق نیست بر اینکه ما همه مکلف هستیم به تکلیف‌های الهی برای حال و برای آینده. در حال حاضر می‌دانید که آشفته‌گی‌هایی در کار است و توطئه‌هایی برای اخلال. تکلیف ما در این حال که اخلال‌گرها

می‌خواهند نگذارند این نهضت به ثمر برسد، چیست و تکلیف آینده ما چیست؟» (صحیفه امام، ج ۸: ۳۸). «برای نسل آینده فکری بکنید. اسلام همه نسل‌ها را مکلف می‌داند. پیغمبر اسلام مکلف بودند برای همه نسل‌ها. همچنین مکلفیم که برای نسل‌های آینده کار کنیم. باید تربیت ما از اولاد در خانه و دبستان و دبیرستان‌ها باشد» (صحیفه امام، ج ۱۴: ۴۹۹).

من تذکراتی دارم که باید به شما آقایان عرض کنم. ما باید آینده را در نظر بگیریم و این‌گونه فکر نکنیم که وضع فعلی مان بگذرد، آینده هرچه باشد، باشد. ما مکلفیم تا علاوه بر اینکه وضع فعلی را حفظ کنیم، نگهبان آینده نظام و اسلام باشیم. ما باید پایه‌گذار خوب آینده باشیم. از موضوعاتی که باید در فکر آینده‌اش باشیم، وضع روحانیت است، وضع درسی روحانیت است. در مورد وضع درسی آنچه پرسیدم، گفته‌اند خوب است. البته خوب داریم تا خوب، یک موقعی خوب است که صاحب جواهر و شیخ مرتضی تربیت می‌شود و یک موقعی خوب است که ماها به‌وجود می‌آییم، بین این دو خیلی فاصله است. برای اینکه افرادی مثل صاحب جواهر تربیت شود باید دسته بسیاری مُمَخَّض بر تحصیل شوند، خود را مهیا کنند تا فقه را به‌صورت قدیم تحصیل نمایند» (صحیفه امام، ج ۱۹: ۴۳).

جامعه آینده

یکی از وظایف رهبران در هر جامعه‌ای ترسیم چشم‌اندازها و افق‌های دوردست می‌باشد. با مراجعه به بیانات امام خمینی، بارها ترسیم آینده درخشان انقلاب و ابعاد آن را ملاحظه می‌کنیم. امام خمینی در خصوص حکومت یکی از شرط‌های اصلی را توان بقا در آینده برشمرده و می‌فرماید: «مهم این است که حکومت در ایران جوری باشد که وقتی منتقل شد به آتیه، نتواند به این زودی تغییرش بدهند. ملت آن‌طور حاضر است، حکومت باید خودش طوری درست بکند که وقتی که منتقل شد به نسل آتیه نتواند بر خلاف رفتار بکند» (صحیفه امام، ج ۱۸: ۲۹۸).

از منظر امام(ره)، آینده با حق‌مداران و پیروزی مستضعفین همراه است که موارد بسیاری در این خصوص در وصیت‌نامه سیاسی الهی ایشان مورد تأکید قرار گرفته است. ایشان در بیانات خود در قبل از انقلاب و بعد از انقلاب جامعه آینده ایران را ترسیم کرده‌اند. در بیانات ایشان

آینده، روشن و از آن مستضعفان است و فردا روز پیروزی جنود حق است. «مستولان ما باید بدانند که انقلاب ما محدود به ایران نیست. انقلاب مردم ایران نقطه شروع انقلاب بزرگ جهان اسلام به پرچمداری حضرت حجت (ارواحنا فداه) است که خداوند بر همه مسلمانان و جهانیان منت نهد و ظهور و فرجش را در عصر حاضر قرار دهد» (صحیفه امام، ج ۲۱: ۳۲۷).

«شعار «نه شرقی و نه غربی» ما، شعار اصولی انقلاب اسلامی در جهان گرسنگان و مستضعفین و ترسیم کننده سیاست واقعی عدم تعهد کشورهای اسلامی و کشورهایی است که در آینده نزدیک و به یاری خدا اسلام را به عنوان تنها مکتب نجات بخش بشریت می پذیرند و ذره‌ای هم از این سیاست عدول نخواهد شد» (صحیفه امام، ج ۲۰: ۳۱۹).

«معتقدین به اصول انقلاب اسلامی ما در سراسر جهان رو به فزونی نهاده‌اند و ما اینها را سرمایه‌های بالقوه انقلاب خود تلقی می‌کنیم و هم آنهایی که با مرکب خون، طومار حمایت از ما را امضا می‌کنند و با سر و جان دعوت انقلاب را لبیک می‌گویند و به یاری خداوند کنترل همه جهان را به دست خواهند گرفت. امروز جنگ حق و باطل، جنگ فقر و غنا، جنگ استضعاف و استکبار و جنگ پابرنه‌ها و مرفهین بی‌درد شروع شده است و من دست و بازوی همه عزیزانی را که در سراسر جهان کوله بار مبارزه را بر دوش گرفته‌اند و عزم جهاد در راه خدا و اعتلای عزت مسلمین را نموده‌اند، می‌بوسم و سلام و درودهای خالصانه خود را به همه غنچه‌های آزادی و کمال نثار می‌کنم. امروز جهان، تشنه فرهنگ اسلام ناب محمدی (ص) است و مسلمانان در یک تشکیلات بزرگ اسلامی رونق و زرق و برق کاخ‌های سفید و سرخ را از بین خواهند برد. امروز روز هدایت نسل‌های آینده است. کمربندهاتان را ببندید که هیچ چیز تغییر نکرده است. امروز روزی است که خدا این گونه خواسته است و دیروز، خدا آن گونه خواسته بود و فردا ان شاء الله روز پیروزی جنود حق خواهد بود. بحمدالله از برکت انقلاب اسلامی ایران، دریچه‌های نور و امید به روی همه مسلمانان جهان باز شده است و می‌رود تا رعدوبرق حوادث آن، رگبار مرگ و نابودی را بر سر همه مستکبران فرو ریزد» (صحیفه امام، ج ۲۱: ۸۵).

«ما به تمام جهان تجربه‌هایمان را صادر می‌کنیم و نتیجه مبارزه و دفاع با ستمگران را بدون

کوچک‌ترین چشمداشتی به مبارزان راه حق انتقال می‌دهیم. مسلماً محصول صدور این تجربه‌ها جز شکوفه‌های پیروزی و استقلال و پیاده‌شدن احکام اسلام برای ملت‌های دربند نیست. روشنفکران اسلامی باید همگی با علم و آگاهی راه پرفرازونشیب دگرگون‌کردن جهان سرمایه‌داری و کمونیسم را بپیمایند و تمام آزادی‌خواهان باید با روشن‌بینی و روشنگری راه سیلی‌زدن بر گونه ابرقدرت‌ها و قدرت‌ها خصوصاً امریکا را برای مردم سیلی‌خورده کشورهای مظلوم اسلامی و جهان سوم ترسیم کنند. من با اطمینان می‌گویم اسلام، ابرقدرت‌ها را به خاک مذلت می‌نشانند. اسلام، موانع بزرگ داخل و خارج محدوده خود را یکی پس از دیگری برطرف و سنگرهای کلیدی جهان را فتح خواهد کرد» (صحیفه امام، ج ۲۰: ۳۲۵).

وظیفه اقشار مختلف در آینده

امام به‌عنوان رهبری بصیر، خط‌مشی اصولی نظام اسلامی را مشخص کرده‌اند. از اساسی‌ترین اصول، تعیین نقش‌ها برای اقشار مختلف است. در منظومه فکری امام برای رسیدن به آرمان‌های بلند انقلاب اسلامی، اقشار مختلف وظایفی دارند که در حرکتی جهادگونه می‌توان به آن دست یافت. در دیدگاه امام خمینی همه اقشار جامعه و به‌ویژه دو قشر مسئولان و روحانیون موظفند نسبت به آینده حساس باشند و تنها به گذراندن وضع فعلی اکتفا نکنند. با مرور بیانات ایشان موارد ذیل در این رابطه مطرح است:

«دانشگاهی یک عضو مؤثری است که ما فردا همه چیزمان دست اینهاست. اگر ایران بخواهد یک سعادت‌ی پیدا کند با دست اینها سعادت پیدا می‌کند، اگر خرابی هم پیدا کند به دست اینها خرابی پیدا می‌کند» (صحیفه امام، ج ۷: ۴۱۲).

ایشان درخصوص نقش و جایگاه مردم در ساخت آینده می‌فرمایند: «من به شما (ملت) عرض می‌کنم تا شما زنده‌اید، امریکا بر نمی‌گردد، شوروی هم بر نمی‌گردد. در نسل‌ها آتیه، اگر ملت‌ها در نسل‌های آتیه به همین روش حرکت کنند و روحانیون در همه جا حاضر باشند و مردم در صحنه باشند و قوای نظامی و انتظامی؛ قوای نظامی و انتظامی اسلامی باشد. این در طول تاریخ هم ان‌شاءالله نخواهد شد» (صحیفه امام، ج ۱۷: ۴۴۹).

«باید ما خودمان این کشور خودمان را نگه داریم. همه ملت، همه افراد مسئول هستند، خصوصاً دانشگاه مسئولیت دارد در این امور. باید دانشگاه خودش را مجهز کند برای اینکه جوان‌ها را بسازد. آتیه این کشور را باید از حالا شما پی‌ریزی کنید. ما فقط به فکر خودمان و زمان حال نباید باشیم. ما باید به فکر آینده کشور باشیم؛ برای اینکه اسلام است، آینده اسلام باید محفوظ بماند. آینده کشور باید محفوظ بماند. نسل‌های آینده باید این معنا را بفهمند که از اینجا شروع شده است برای حفظ این کیان. اسلام و کیان کشور» (صحیفه امام، ج ۱۵: ۴۳۱).

«مسئله حوزه‌های علمیه فقاهتی و مسئله دانشگاه‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند، زیرا به منزله مواد مقدرات یک ملت و کشور هستند. این دو مقام مرجع نشر حقایق اسلام و مسائل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و دیگر مسائل مورد اطلاع کشور می‌باشند. با وجود این قشر، موتور حیات یک نظام به کار می‌افتد. اینان هستند که اصلاح و صلاح آنها کشور را به صلاح می‌کشاند و خدای نخواستہ فسادشان منشأ فساد یک ملت است» (صحیفه امام، ج ۱۸: ۳۳۵).

«حوزه‌ها و روحانیت باید نبض تفکر و نیاز آینده جامعه را همیشه در دست خود داشته باشند و همواره چند قدم جلوتر از حوادث، مہیای عکس‌العمل مناسب باشند. چہ‌بسا شیوہ‌های رایج اداره امور مردم در سال‌های آینده تغییر کند و جوامع بشری برای حل مشکلات خود به مسائل جدید اسلام نیاز پیدا کنند. علمای بزرگوار اسلام از ہم‌اکنون باید برای این موضوع فکری کنند: (صحیفه امام، ج ۲۱: ۲۸۰).

«البته من همه شما آقایان را می‌شناسم و از شما به‌خاطر زحمتتان در این امر، تشکر می‌کنم. ولی باید خیلی متوجه باشید. در هر صورت، آن چیزی که برای حوزه‌ها خطر است، این است که ما این فقه را به‌نحوی که به‌دست ما رسیده است، به نسل آینده تحویل ندهیم. باید همان‌طور که مبانی اسلامی، مبانی فقهی را تحویل داده‌اند، ما هم به آینده‌ها تحویل بدهیم که اگر این افراد در آینده نتوانستند کار خودشان را انجام بدهند، تقصیر ما نباشد» (صحیفه امام، ج ۲۰: ۱۹۰).

الزامات دستیابی به آینده

مسیر دشوار رسیدن به آرمان‌ها نیازمند الزاماتی است که از شخصیت بصیر و هوشمندی

همچون امام پوشیده نمانده است. ایشان در کنار روشن دیدن مسیر دستیابی به اهداف، ترسیم آنها و تعیین نقش اقشار مختلف الزامات مهمی را هم بیان فرموده‌اند. برخی از این الزامات در ادامه مطرح می‌شود.

تربیت صحیح و آشنایی با معارف الهی

«اگر بخواهید که آینده کشور شما یک آینده نورانی باشد، تربیت کنید اینهایی را که وارد در حوزه‌ها هستند. تربیتشان کنید به یک تربیتی که از این عالم هجرت کنند، توجه به ماورای اینجا بکنند، روحانی باشند؛ یعنی روح باشند؛ یعنی توجه به ماورای طبیعت داشته باشند. از اول قدم‌ها که برداشته می‌شود، برای آن طرف برداشته بشود. وقتی این‌طور شد، اینجا هم درست می‌شود. آن کسی که جهات معنوی خودش را تقویت کرد، آن کس در جهات طبیعی هم قوی می‌شود. مثل، مثل انبیاست و اولیا، با همه آن معنویات، با همه آن معارف الهیه کشورداری هم می‌کردند، حکومت هم تأسیس می‌کردند، حدود را هم جاری می‌کردند، کسانی را هم که مضر به جامعه بودند از دم شمشیر می‌گذرانند، درعین حالی که در آن پایه از معارف بودند. اگر مردم را تربیت کنید به یک تربیت سالم و دعوت کنید به اینکه با خدا آشنا بشوند، با معارف الهی آشنا بشوند، با قرآن آشنا بشوند، اگر این‌طور شد، کشور شما سالم می‌ماند و به سایر جاها هم سرایت می‌کند» (صحیفه امام، ج ۱۹: ۳۵۷).

«فرزندان عزیزم، شما خوب می‌دانید که مقدرات جمهوری اسلامی در آینده به شما سپرده می‌شود. از خود و دوستان کاملاً مراقبت نمایید تا در ابعاد مختلف، چه بُعد اعتقادی و چه ابعاد دیگر، صراط مستقیم را بیمایید، زیرا گرایش به یکی از مکتب‌های انحرافی و نیز وابستگی فکری و عملی به غرب و شرق اگرچه بسیار کوچک، نه تنها خودتان را نابود می‌کند که در صورت سهل‌انگاری - ولو در درازمدت - به دیگران سرایت خواهد کرد و همه ما در پیشگاه خداوند متعال و نسل‌های آینده مسئول خواهیم بود. باید توجه داشته باشید که نفوذ منافقین و دیگر خرابکاران و افراد منحرف در دبیرستان‌ها و دیگر مراکز تعلیم و تربیت موجب تباهی اسلام است و مسئول آن، همه دست‌اندرکاران امور تربیتی خصوصاً دبیران و معلمان و دانش‌آموزان حزب‌اللهی می‌باشند»

(صحیفه امام، ج ۱۷: ۴).

«ما نباید قناعت به این بکنیم که در عصر خودمان جمهوری اسلامی محقق شده است. ما برای عصرهای بعد باید حالا فکر بکنیم. یعنی ما همان طوری که خودمان مقاصدی داریم و روی آن مقاصد این نهضت را کردیم، اعقاب ما هم همان مقاصد را دارند؛ و آنها هم احتیاج دارند به اینکه اجتماع داشته باشند، بینش داشته باشند که بتوانند این چیزی را که شماها به دست آوردید آنها نگهداری کنند و آن قضیه تربیت و تعلیم است که تربیت و تعلیم باید طوری باشد که مسیرش مسیر همین نهضت باشد و دنباله همین مسائلی که درست کردید، باشد.»

«از این جهت، یکی از چیزهای مهم این است که مدارس ما، از آن مدارس ابتدایی تا دانشگاه، این مدارس یک مدارس تربیت کن باشد. یک مدرسی باشد که یک انسان مستقل بار بیاید؛ یک انسان بدون پیوند به کسان دیگر و اجانب بار بیاید و مستقل و سرپایاستاده و متکی به نفس بار بیاید؛ معتقد به مبانی اخلاقی و مبانی اسلامی. اگر چنانچه این مسائل [انجام] بشود، ما در آتیه هم باید بگوییم که ان شاء الله پیروز هستیم و مملکتمان تا آخر یک مملکت مستقل و یک مملکتی که از تحت فشار دیگران خارج شده و مال خودمان باشد و خودمان اداره اش بکنیم» (صحیفه امام، ج ۸: ۳۶۰).

فداکاری و جانبازی

«رحمت خداوند بر همه شهیدان و رضوان و مغفرت حق بر ارواح مطهرشان که جوار قرب او را برگزیدند و سرفراز و مشتاق به سوی جایگاه مخصوصشان در پیشگاه رب خویش شتافتند و سلام و درود بر شما پدران و مادران، همسران، فرزندان و بازماندگان شهدا که از بهترین عزیزان خود در راه بهترین هدف که اسلام عزیز است، بزرگوارانه گذشته اید و در امر دفاع از دین خدا آنچنان صبر و مقاومت نشان داده اید که رشادت و استقامت یاران سید شهیدان حضرت امام حسین (ع) را در خاطره جهانیان تجدید کرده اید. اینجانب اطمینان دارم که این فداکاریها و جانبازیها در آینده نزدیک، شجره طیبه اسلام را بیش از پیش بارور می نماید و دشمنان قسم خورده اسلام را به نابودی و اضمحلال محکوم خواهد ساخت» (صحیفه امام، ج ۱۷: ۹۵).

حضور همیشگی مردم در صحنه

«من به شما عرض می‌کنم تا شما زنده‌اید، امریکا برنمی‌گردد؛ شوروی هم برنمی‌گردد. در نسل‌های آتیه اگر ملت‌ها به همین روش حرکت کنند و روحانیون در همه جا حاضر باشند و مردم در صحنه باشند و قوای نظامی و انتظامی، قوای نظامی و انتظامی اسلامی باشد، این در طول تاریخ هم ان‌شاءالله نخواهد شد» (صحیفه امام، ج ۱۷: ۴۴۹).

بهادادن به نسل جوان

جامعه‌پذیری یا تربیت منطبق با فطرت همراه با شناخت صحیح جوان، استفاده از راهبردها و سازوکارهای خاص، می‌توان جوان را در مسیر همدلی و فرصت‌قرار داد. جوان به دلیل پاکی روح برای تحول و فداکاری آماده‌تر و انعطاف‌پذیرتر است. امام خمینی، به کارآمدی نسل جوان در عرصه سازندگی تأکید می‌کند و آنها را به منزله ذخیره عزت و اقتدار کشور تلقی کرده و اصلاح یک ملت را به اصلاح قشر جوان، منوط می‌کند.

«وقتی ما می‌توانیم به آینده کشور و آینده‌سازان امیدوار شویم که به آنان در مسائل گوناگون بها دهیم و از اشتباهات و خطاهای کوچک آنان بگذریم و به همه شیوه‌ها و اصولی که منتهی به تعلیم و تربیت صحیح آنان می‌شود احاطه داشته باشیم. فرهنگ دانشگاه‌ها و مراکز غیرحوزه‌ای به صورتی است که با تجربه و لمس واقعیت‌ها بیشتر عادت کرده است تا فرهنگ نظری و فلسفی. باید با تلفیق این دو فرهنگ و کم کردن فاصله‌ها، حوزه و دانشگاه درهم ذوب شوند تا میدان برای گسترش و بسط معارف اسلام وسیع‌تر گردد» (صحیفه امام، ج ۲۱: ۹۹).

«و اکنون ای جوانان عزیز، وای دانشجویان و دانشمندان، وای امید امروز و فرداهای امت و اسلام! امانت بزرگ استقلال و آزادی که از دام دو قطب شرق و غرب با مجاهدت و فداکاری ملت عظیم‌الشان ایران به دست آمده است، به شما عزیزان سپرده شده و مسئولیت بزرگی به عهده همه گذاشته است. همه ملت و خصوص دانشجویان مسلمان که رهبران آینده هستند، مسئول نگهداری از این امانت بزرگ الهی می‌باشند» (صحیفه امام، ج ۱۵: ۳۴۷).

نگاه به موعود

«انتظار منجی» موضوعی است که می‌تواند همچون یک قوه محرکه بی‌بدیل در فرایند ساخت آینده جامعه، مورد بهره‌برداری قرار گیرد. لذا آن نوعی از آینده‌نگاری می‌تواند کشور ما را به مسیر اراده الهی رهنمون گردد که یکی از محورهای کلیدی آن تقویت فرهنگ انتظار و به قول شفیعی سروستانی: ساختن انسان‌هایی منتظر در شهر منتظران باشد (شفیعی سروستانی، ۱۳۸۰). امام خمینی (ره) جریان انقلاب و چشم‌انداز آن را زمینه‌ساز ظهور معرفی کرده و آن را به چشم‌انداز اعلای ظهور موعود مرتبط و متصل می‌داند. «مسئولان ما باید بدانند که انقلاب ما محدود به ایران نیست. انقلاب مردم ایران نقطه شروع انقلاب بزرگ جهان اسلام به پرچمداری حضرت حجت - ارواحنا فداه - است که خداوند بر همه مسلمانان و جهانیان منت نهاد و ظهور و فرجش را در عصر حاضر قرار دهد» (صحیفه امام، ج ۲۱: ۳۲۷).

«ارزش دارد که انسان در مقابل ظلم بایستد، در مقابل ظالم بایستد و مشتش را گره کند و توی دهنش بزند و نگذارد که این قدر ظلم زیاد بشود، این ارزش دارد. ما تکلیف داریم آقا! این طور نیست که حالا که ما منتظر ظهور امام زمان - سلام‌الله علیه - هستیم پس دیگر بشینیم تو خانه‌هایمان، تسبیح را دست بگیریم و بگوییم «عَجَلٌ عَلٰی فَرَجِهِ». عَجَل، با کار شما باید تعجیل بشود، شما باید زمینه را فراهم کنید برای آمدن او. و فراهم کردن اینکه مسلمین را با هم مجتمع کنید. همه با هم بشوید» (صحیفه امام، ج ۱۸: ۲۶۸).

«بله، البته آن پر کردن دنیا را از عدالت، آن را ما نمی‌توانیم [پر] بکنیم. اگر می‌توانستیم، می‌کردیم، اما چون نمی‌توانیم بکنیم ایشان باید بیایند. الآن عالم پر از ظلم است. شما یک نقطه هستید در عالم. عالم پر از ظلم است. ما بتوانیم جلوی ظلم را بگیریم، باید بگیریم؛ تکلیفمان است. ضرورت اسلام و قرآن [است]، تکلیف ما کرده است که باید برویم همه کار را بکنیم. اما نمی‌توانیم بکنیم؛ چون نمی‌توانیم بکنیم، باید او بیاید تا بکند. اما ما باید فراهم کنیم کار را. فراهم کردن اسباب این است که کار را نزدیک بکنیم، کار را همچو بکنیم که مهیا بشود عالم برای آمدن حضرت سلام‌الله علیه» (صحیفه امام، ج ۲۱: ۱۵).

ضرورت حفظ تاریخ برای آیندگان

از نکات جالب که معمولاً مورد غفلت قرار می‌گیرد، توجه امام به حفاظت از تاریخ و نگارش رخدادهای انقلاب برای آگاهی بخشی به نسل‌های آینده است. در ذیل بخشی از بیانات ایشان در این رابطه می‌آید.

«اگر ما در تبلیغ قصور کنیم، اگر ما در گفتن و نوشتن شعر و نثر و همه نحو نوشتن و گفتن قصور کنیم، ما مدیون نسل‌های آینده هستیم که ممکن بود با نوشته‌های شما، با نوشته‌های نویسندگان عزیز و با اشعار آنها، بیدار بشوند و مطلع بشوند بر اینکه بر این ملت‌ها در این زمان چه گذشته است و ماها چه تحمل رنج‌ها کردیم، بلکه آنها درصدد علاج برآیند و امروز نیز ما باید درصدد علاج برآییم» (صحیفه امام، ج ۱۷: ۳۱۰).

۱۷ شهریور که اکنون در آستانه سالگرد آن هستیم، از ایام الهی است که باید ذکر آن را زنده نگه داریم و به نسل‌های آینده تسلیم کنیم. فداکاری‌های ملت سلحشور در راه اسلام و دیوسیرتی دژخیمان رژیم شاهنشاهی در این روز، و ایامی نظیر آن، درس بسیار ارزنده‌ای از فداکاری است که ملت مظلوم سلحشور را و رژیم جنایتکار پهلوی را در طول تاریخ معرفی نموده است تا نسل‌های آینده ببینند این جمهوری اسلامی با چه جان‌نثاری‌ها و از خودگذشتگی‌ها به‌دست آمده است تا ان‌شاءالله آنان نیز با شهامت و شجاعت و ایثار و فدای عزیزان خویش، این هدیه بزرگ الهی را حفظ نمایند» (صحیفه امام، ج ۱۶: ۴۸۶).

عمق آینده‌نگری امام و پیش‌بینی‌های تاریخی

امام خمینی(ره) با دیدگاه عمیق و نافذ خود در رابطه با آینده و رسیدن به آن بیانات و رهنمودهای مختلفی داشته‌اند که تا حدودی سعی شد به آنها پرداخته شود. در اینجا به برخی از پیش‌بینی‌های ایشان که گذر زمان به تحقق آنها کمک کرد، می‌پردازیم.

پیش‌بینی امام از سرنگونی نظام دوقطبی و توصیه به علما برای نزدیکی به مستضعفین جهان و کم کردن فاصله‌ها مطمئن باشند که وضع دنیا به‌طور اساسی در شرف تغییر است و دنیای امروز اجازه نمی‌دهد که در جهان دو قدرت هر کاری می‌خواهند بکنند و در کشورها یک عده

سرنوشت ملت‌ها را دردست گیرند. پس، بهتر است علما و روشنفکران متعهد قبل از تحول عمومی، خودشان را به ملت‌ها نزدیک کنند و آنان را به حساب آورند و تحت فرمان قرآن کریم و سنت رسول اکرم، صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، با آنها رفتار نمایند و باین ترتیب نظر ملت‌ها را به خودشان جلب تا این جدایی که بین روشنفکران هر جامعه و توده‌های زحمتکش و فقیر جوامع پیدا شده است، یا به کلی رفع و یا کم گردد» (صحیفه امام، ج ۱۸: ۳۳۲).

پیش‌بینی از جنگ ادامه‌دار با آمریکا

«امروز یکی از افتخارات بزرگ ملت ما این است که در برابر بزرگترین نمایش قدرت و آرایش ناوهای جنگی آمریکا و اروپا در خلیج فارس صف‌آرایی نمود. اینجانب به نظام‌های امریکایی و اروپایی اخطار می‌کنم که تا دیر نشده و در باتلاق مرگ فرو نرفته‌اید، از خلیج فارس بیرون روید. همیشه این‌گونه نیست که هواپیماهای مسافربری ما توسط ناوهای جنگی شما سرنگون شود؛ که ممکن است فرزندان انقلاب ناوهای جنگی شما را به قعر آب‌های خلیج فارس بفرستند» (پیام در سالگرد حج ۶۶).

پیش‌بینی در مورد عاقبت رژیم پهلوی و فرار شاه

«ملت عزیز و پیرو حق امام‌علیه‌السلام (امام حسین)، با خون خود، سلسله ابلیس پهلوی را در قبرستان تاریخ دفن می‌نمایند و پرچم اسلام را در پهنه کشور بلکه کشورها، به اهتزاز درمی‌آورد» (صحیفه امام، ج ۴: ۹).

پیش‌بینی نابودی کمونیسم و سقوط شوروی

«جناب آقای گورباچف، برای همه روشن است که از این پس کمونیسم را باید در موزه‌های تاریخ سیاسی جهان جستجو کرد» (صحیفه امام، ج ۲۱: ۲۲۰).

پیش‌بینی حمله صدام به کویت

«از اینکار پرهیزید که روزی آتش این فتنه دامن خودتان را می‌گیرد نه تنها صدام از خلق و خوی سببیت و درندگی ذره‌ای عدول ننموده است که متأسفانه با حمایت جهان‌خواران و با سکوت سازمان‌ها و مراکز بین‌المللی به گرگ زخم برداشته‌ای بدل شده است و می‌رود تا

شعله‌های آتش و جنگ را در کشورهای منطقه و خصوصاً خلیج فارس برانگیزد» (صحیفه امام ج ۲۰: ۳۲۸ و ۳۲۹).

پیش‌بینی حرکت مردم مصر و عاقبت حسنی مبارک

«این رئیس‌جمهور تحمیلی ثانی [حسنی مبارک] که خیال دارد در مصر مثل آن [انور سادات] حکومت کند، در بست خودش را در اختیار امریکا گذاشته است؛ قبل از اینکه به ریاست برسد، اعلام همبستگی خودش را با اسرائیل و امریکا کرده است. ندیده است که همان‌طوری که سلف طالحش به واسطه خشم ملت به جهنم واصل شد، همین عمل را با او هم خواهند کرد» (صحیفه امام، ج ۱۵: ۲۸۵).

نتیجه‌گیری

آنچه مطابق مضامین اشاره‌شده از بیانات حضرت امام در سرفصل‌های مختلف اشاره‌شده در این مقاله و از بررسی گفتمان و سیره عملکردی امام خمینی(ره) مستفاد می‌شود، برنامه منسجم جهت جاری‌شدن احکام اسلام در زندگی انسان است. این مهم در اندیشه ایشان با برپایی حکومت اسلامی محقق می‌شود. حکومت اسلامی که وظیفه آن زمینه‌سازی ظهور حضرت مهدی (عج‌الله تعالی فرجه‌الشریف) است. در این دیدگاه نوعی نظام آینده‌نگاری نهفته است که سیری الهی‌الله در آن وجود دارد که در بخش‌های مختلف حاکمیتی و مقاطع مختلف زمانی ظهور و بروز دارد. این دیدگاه در سخنرانی‌های حضرت امام قبل از پیروزی انقلاب و عملکرد بعد از انقلاب در تأسیس نهادهای مختلف انقلابی مانند بسیج و سپاه تجلی می‌یابد. در دیدگاه حضرت امام آینده به دست اقشار مختلف مردم مؤمن و انقلابی، ساختنی است. علاوه‌براین آینده روشن است و وظیفه اصلی جمهوری اسلامی و مردم زمینه‌سازی ظهور حضرت مهدی(عج‌الله تعالی فرجه‌الشریف) در تمامی زمینه‌هاست.

ان‌شاءالله به مدد الهی و عنایات حضرت ولی عصر ارواحنا فداه این مسیر همان‌گونه که امام خمینی(ره) پیش‌بینی کردند و بارها مورد تأکید قرار داد و محور تمامی عملکردهای خود قرار

دادند، محقق شود و به انقلاب جهانی حضرت مهدی (عج الله تعالی فرجه الشریف) به زودی ختم شود.

منابع

- امام خمینی (ره)، روح الله، صحیفه امام خمینی (ره)، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. خامنه‌ای، سیدعلی؛ بیانات، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری (www.Khamenei.ir).
- ابن‌ابی‌جمهور، محمدبن‌زین‌الدین (۱۳۶۱)، عوالی اللئالی الغریزیه فی الاحادیث الدینیه، مطبعه سیدالشهدا. الآمدی، عبدالواحد (۱۳۸۷)، غررالاحکم و دررالکلم، تحقیق السیدمهدی الرجائی، قم: مؤسسه دارالکتاب الاسلامی.
- پدرام، عبدالرحیم (۱۳۹۴)، فرایند سناریونویسی در موضوعات راهبردی، چ اول، تهران: مؤسسه افق آینده‌پژوهی راهبردی.
- حاجیان، ابراهیم (۱۳۹۶)، مبانی، اصول و روش‌های آینده‌پژوهی، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- خزایی، سعید (۱۳۸۸)، چیستی و چرایی مطالعات آینده، تهران: آینده‌نگر.
- خوانساری، جمال‌الدین محمد (۱۳۸۷)، شرح غررالاحکم و دررالکلم، قم: مؤسسه تبیان.
- ساروخانی، باقر (۱۳۸۳)، روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چ هفتم.
- قربانی، سعید (۱۳۸۵)، آینده‌اندیشی از منظر اسلام، مجموعه مقالات همایش آینده‌پژوهی فناوری و چشم‌انداز توسعه، تهران: دانشگاه امیرکبیر.
- کثیری، حمید (۱۳۸۵)، دین آینده و آینده دین، موعود، ش ۱۰۰.
- مجدفر، فاطمه (۱۳۸۲)، جامعه‌شناسی عمومی، تهران: شعاع، چ اول.
- مجلسی، محمدباقر (۱۳۸۶)، بحارالانوار، قم: انتشارات اسلامی.
- ورام، مسعودبن‌عیسی (۱۳۹۱)، مجموعه ورام "آداب و اخلاق در اسلام"، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
- هدایت مهر، محسن، مرکز انتشار مقالات، (AmmareQods.Blog.ir).

Dator, j.(1996).Futuer studies as applied knowledge .in. r .Slaughter(ed),New thinking for a new millennium, London : Routledge. pp.105-115.